

Чума (переказ скорочено)

Альбер Камю

Якщо вільно зобразити ув'язнення через інше ув'язнення, то й вільно зобразити будь-який реально існуючий предмет через щось зовсім неіснуюче.

Даніель Дефо

Цитата:

Цікаві події, що взято сюжетом цієї хроніки, відбулися 194... року в Орані. Всі гадають, що ці події для такого міста просто-таки неймовірні, оскільки було в них щось незвичайне. А Оран, на перший погляд, місто звичайне, така собі французька префектура на узбережжі.

Вранці шістнадцятого квітня доктор Ріє, вийшовши зі свого помешкання, перечепився на сходовому майданчику об здохлого щура. Він неухважливо одкинув його носакоч черевика і зішшов сходами вниз. Але на вулиці його спинила думка: чого б ото щурові валятися у нього під дверима, і він вернувся попередити воротаря. Побачивши, як сприйняв звістку старий Мішель, він зрозумів, яка незвичайна його знахідка. Якщо лікареві здохлий щур у їхньому домі здався лише дивиною, то в очах воротаря це була справжня ганьба.

Заінтригований цим випадком, Ріє надумав розпочати свій об'їзд із околиці, де мешкали його найубогіші пацієнти. Сміття вивозили звідти набагато пізніше, ніж у середмісті, і машина, їдучи рівними закуреними вуличками, трохи не черкала своїми боками об виставлені край пішоходу бачки з покидьками. Тільки на одній такій вулиці, їдучи, лікар нарахував з півтора десятка щурів, що валялися на купі лушпайок та брудного ганчір'я.

По обіді того самого дня, ще перед початком вечірнього прийому Ріє прийняв молодика; йому вже сказано, що це газетяр і що він уже заходив уранці. Звали його Раймон Рамбер. Низенький, у спортивному одязі, широкоплечий, з рішучим виглядом та ясними розумними очима, він здавався людиною самовпевненою. Молодик одразу взявся до справи. Прийшов він від великої паризької газети взяти в лікаря інтерв'ю про умови побуту арабів і хотів би також зібрати матеріал про санітарний стан корінного населення. Ріє сказав, що стан такий собі. Але побажав дізнатися, перш ніж вести далі розмову, чи може газетяр написати правду.

— Авжеж, — відповів той.

— Я маю на увазі, чи буде ваше звинувачення беззастережне.

— Беззастережне, скажу щиро, ні. Але ж, по-моєму, для такого звинувачення нема достатніх підстав.

Дуже лагідно Ріє сказав, що, мабуть, і справді для такого звинувачення підстав нема; ставлячи це запитання, він мав лише одну мету: йому хотілося знати, чи може Рамбер свідчити, нічого не пом'якшуючи.

— Я визнаю тільки свідчення, які нічого не пом'якшують. І тому не вважаю за

потрібне підтверджувати ваше свідчення даними, що їх маю.

— Мова, гідна Сен-Жуста, — посміхнувся журналіст. Не підвищуючи тону, Ріє сказав, що він не розуміється на цьому, а говорить просто мовою людини, яка втомилася жити в нашому світі, а проте відчуває прихильність до своїх ближніх і поклала для себе особисто не миритися з жодною несправедливістю й компромісами. Рамбер, увібравши в плечі шию, позирав на лікаря.

— Гадаю, я вас зрозумів, — нарешті промовив він і підвівся. Лікар провів його до порога.

— Дякую, що ви так дивитеся на речі. Рамбер нетерпляче повів плечем.

— Розумію, — сказав він, — вибачте, що потурбував вас. Лікар потиснув йому руку й сказав, що можна було зробити цікавий репортаж про гризунів: усюди по місту валяються десятки здохлих щурів.

— Ого! — вигукнув Рамбер. — Справді цікаво!

О сімнадцятій, знову вирушаючи в об'їзд, лікар зустрів на сходах ще досить молодого чоловіка, обважнілого, з масивним, але худим лицем під острішками густих брів. Лікар зрідка зустрічав його в іспанських танцюристів — ті мешкали на останньому поверсі в його кам'яниці. Жан Тарру зосереджено смалив, стежачи за останніми корчами щура, що конав на приступці коло його ніг. Він спокійно і проникливо глянув на лікаря сірими очима, привітався й додав, що навала щурів — цікава штука.

— Так, — згодився Ріє, — але зрештою це починає дратувати.

— Хіба що з одного погляду, докторе, лише з одного. Просто ми нічого подібного не бачили, та й годі. Але я вважаю цей факт цікавим, атож, безперечно, цікавим.

Тарру провів рукою по чубові, відкидаючи його назад, глянув знову на щура, вже нерухомого, потім посміхнувся до Ріє.

— Що не кажіть, докторе, а це вже клопіт для воротаря.

Двадцять восьмого квітня агентство Інфдок передало, що зібрано вже близько восьми тисяч щурячих трупиків, і в місті зчинився справжній переполох. Жителі вимагали вжити рішучих заходів, винуватили владу в усіх смертних гріхах, а деякі власники вілл на морському узбережжі заговорили вже про те, чи не перебратись туди. Але наступного дня агентство оголосило, що навала враз припинилась і що служба очистки підбрала тільки незначну кількість здохлих щурів. Місто з полегкістю зітхнуло...

Переказ:

Через деякий час виявляється, що воротар Мішель захворів на чуму. Незабаром він помирає.

Цитата:

Воротарева смерть підбила ризку, якщо можна так висловитися, під першим періодом лиховісних призвісток і поклала початок другому, відносно ще важчому, коли первісний подив потроху перейшов у паніку...

Але ще багатьом із нас — не одним тільки воротарям та біднякам — судилося піти дорогою, на яку Мішель ступив перший. Ось відтоді й зародився страх, а його

супроводжували роздуми.

Одначе, перш ніж заходити в подробиці про нові події, оповідач вважає корисним приточити думку й іншого свідка тих часів. Жан Тарру, з яким читач уже здибався на початку цієї розповіді, оселився в Орані за кілька тижнів перед незвичайними подіями і мешкав в одному з найбільших готелів у центрі міста. Очевидно, він жив заможнo на свої прибутки...

В кожному разі, його нотатки містять хроніку тих важких часів. Але йдеться про хроніку Дуже своєрідну, ніби автор навмисне поставив собі за мету все здрібнювати. На перший погляд здається, ніби Тарру якось примудряється бачити людей і предмети в перекинутий бінокль. Серед загального розгاردіашу він, власне, намагався стати історіографом того, що взагалі не має історії. Певне, можна тільки жалкувати про цю упередженість і запідозрити душевну черствість.

Переказ:

Автор звертається до нотаток Жана Тарру.

Цитата:

І все ж таки його нотатки можуть поповнити хроніку тієї доби силою-силенною другорядних подробиць, що, проте, мають свою вагу; навіть більше, сама їхня своєрідність не дозволяє нам судити з нальоту про цю, безперечно, цікаву постать.

Перші записи Жана Тарру стосуються його приїзду до Орана. Попервах автор висловлює неабияку радість, що він опинився в такому бридкому місті...

У кожному разі, в записниках Тарру є згадка про історію зі щурами. Відтоді в записниках Тарру з'являються трохи докладніші дані про цю таємничу лихоманку, що вже посіяла серед людей тривогу. Після запису про дідка, який терпеливо й далі вдосконалює своє прицільне плювання, оскільки після зникнення щурів знову з'явилися коти, Тарру додає, що можна вже назвати з десятків випадків тієї лихоманки, що звичайно закінчується смертю.

Документальну цінність має портрет лікаря Ріє, накреслений Тарру в кількох рядках. Як на самого оповідача, портрет цей досить точний.

"На вигляд років тридцяти п'яти. Зріст середній. Плечистий. Обличчя майже квадратне. Очі темні, погляд прямий, вилиці випнуті. Ніс великий, правильної форми. Волосся темне, стрижеється дуже коротко. Рот різко окреслений, губи повні, мало не завше стиснені. Скидається чимось на сицилійського селянина — такий самий засмаглий, з синясто-чорним заростом і до того ж ходить завжди в темному, а втім, йому це пасує.

Хода прудка. Переходить через вулицю, не сповільнюючи кроку, і майже щоразу не просто ступає на протилежний пішохід, а легко вискакує на узбіччя. Машину водить неухважно і дуже часто забуває виключити стрілку повороту, навіть повернувши в потрібному напрямку. Ходить завжди без капелюха. Вигляд людини, що добре знає свою справу".

Через кілька днів смертних випадків почастишало, і тим, хто стикався з цією особливою неміччю, стало ясно, що йдеться про суцщу пошесть. Саме на той час до Ріє

завітав Кастель, його старший колега.

— Сподіваюся, Ріє, ви вже знаєте, що це таке? — спитав він.

— Хочу дочекатися наслідку аналізів.

— А я й так знаю. І аналізів мені не потрібно. Я багато років пропрацював у Китаї, та, крім того, років двадцять тому спостерігав кілька випадків у Парижі. Тільки тоді не зважилися назвати недугу своїм іменем. Громадська думка — це свята святих; жодної паніки... головне — без паніки. А потім один колега мені сказав: "Це річ незбагненна, всім відомо, що на Заході вона зовсім зникла". Знати всі знали, крім тих, хто від неї загинув. Та й ви, Ріє, знаєте це не гірше за мене.

Слово "чума" прозвучало вперше. Залишимо на якийсь час доктора Ріє біля вікна його кабінету і дозволюмо собі відступ, аби виправдати в очах читача вагання й подив лікаря, тим більше, що перша його реакція була достоту такою самою, як у більшості наших співгромадян, правда, з деякими відтінками. Стихійне лихо і справді річ досить звична, але поки це лихо не впаде саме на вашу голову, важко в нього повірити. У світі було що чум, що воєн. І все ж таки і чума, і війна завжди захоплюють людей зненацька. Доктора Ріє, як і наших співгромадян, чума теж заскочила зненацька, і тому спробуймо зрозуміти його вагання. Спробуймо також зрозуміти, чому він мовчав, перебуваючи між неспокоєм і надією. Коли вибухає війна, люди звичайно кажуть: "Ну, це не може тривати довго, таке безглуздя". І справді війна — це таки безглуздя, що, до речі, не заважає їй тривати довго. Взагалі дурість — річ дуже стійка, це неважко помітити, якщо не думати весь час лише про себе. З цього погляду наші співгромадяни поводитися, як і всі люди, вони думали про себе, інакше кажучи, були гуманісти: вони не вірили в мор. Стихійне лихо непомірне з людиною, тим-то і вважається, що лихо — це щось нереальне, що це лихий сон, який скоро минеться. Проте сон не кінчається, а від одного лихого сну до другого конають люди, і в першу чергу гуманісти, бо вони нехтують запобіжними заходами. З цього погляду наші співгромадяни завинили не більше, ніж інші люди; просто вони забули про скромність і гадали, що все це для них можливе, тим самим вважаючи, що стихійні лиха неможливі. Вони, як і раніше, порали свої справи, готувалися до поїздок і мали свої власні погляди. Як же вони могли повірити в чуму, що одразу перекреслює майбутнє, всі поїздки і суперечки? Вони мали себе за вільних, але ніхто ніколи не буде вільний, поки існують лиха.

Лікар відчинив вікно, і до кімнати ринув міський гамір. З сусідньої майстерні долинали коротке, рівномірне вищання циркулярки. Ріє стрепенувся. Он що дає певність: повсякденна праця. Все інше тримається на ниточці, все залежить від отого найменшого поруху. До цього не приліпишся. Головне — це добре робити свою справу.

Ось про що міркував доктор Ріє, коли йому повідомили, що прийшов Жозеф Гран. Хоча Гран служив у мерії і займався там усякими справами, вряди-годи йому, вже як приватній особі, доручали складати статистичні таблиці. Так нині він провадив підрахунок смертних випадків. Послужливий за вдачею, він залюбки погодився сам занести лікареві копію своїх підрахунків.

Разом із Граном прийшов і його сусіда Котар. Службовець іще з порога замахав

аркушем паперу.

— Цифри ростуть, докторе, — заявив він, — одинадцять смертей за останні сорок вісім годин.

Ріє привітався з Котаром, запитав його, як йому ведеться. Гран пояснив, що Котар сам напросився прийти з ним, хотів подякувати лікареві й перепросити його за всі завдані клопоти. Але Ріє вже заволодів списком.

Попрощавшись із Коттаром, лікар зловив себе на тому, що весь час думає про Грана. Він уявив його в самому пеклі чумної пошесті — не такої, звісно, як нинішня, не надто грізної, а під час якогось мору, що ввійшов в історію. "Він із тих, кого чума милує". І одразу Ріє пригадав вичитане десь твердження, нібито чума милує людей кволих, а нещадна насамперед до людей могутньої статури. Міркуючи про це, лікар вирішив, що, судячи з вигляду Грана, він мав свою маленьку таємницю.

На перший погляд Жозеф Гран був найтиповіший дрібний службовець. Довгий, сухорлявий, у заширокому одязі, — певне, свідомо купує на розмір більший, маючи надію, що довше носитиметься. В роті ще збереглося кілька нижніх зубів, зате верхні геть повипадали. Коли він усміхався, верхня губа закопильовалася до носа і рот з'яв чорною діркою. Якщо додати до цього портрета ходу семінариста, неперевершене вміння ковзати попід стінами й непомітно прослизати у двері та ще застарілий дух підвалу й тютюнового диму — всі навички особистості незначної, то, самі погодьтесь, важко уявити собі такого чоловіка інакше як за письмовим столом, де він пильно звіряє тариф на міські лазнево-душові заклади або готує для доповіді молодому діловодів матеріали, що стосуються нової такси на вивіз сміття та покидьків. Навіть найнеупередженіший спостерігач вирішив би, що й народився він на світ лише для того, щоб виконувати скромну, але дуже корисну роботу на посаді позаштатного службовця мерії за шістдесят два франки тридцять су на день.

Переказ:

Всупереч протистоянню міської влади доктор Ріє скликає санітарну комісію префектури: починають висуватися протичумні заходи, але їх недостатньо і... запізно. Чума "косить" жителів Орану.

Цитата:

Тим часом з усіх приміських околиць на базари прийшла весна. Тисячі троянд в'янули в кошиках, розставлених вздовж пішоходів, і над усім містом витав льодяниковий дух квітів. Поглянути — нічого ніби не змінилося. І далі в години пік трамваї були напхот напхані, а вдень ходили порожні й брудні. Тарру і далі спостерігав за дідком, а дідок і далі плював на котів. Як і завжди, Гран вечорами поспішав додому до своєї таємничої праці. Коттар вештався по місту, а пан Отон, слідчий, муштрував свій домашній звіринець. Старий ядушник, як звичайно, пересипав свій горошок, і зрідка на вулицях зустрічали журналіста Рамбера, який спокійно і зацікавлено роззирався навсебіч. Вечорами та сама юрба висипала на тротуари, і перед кінотеатрами шикувалися черги. А втім, епідемія, здавалось, відступила, за останні дні нараховувалося лише з десяток смертних випадків. Потім раптом крива смертності

різко пішла вгору. Того дня, коли знову зареєстровано тридцять смертей, Бернар Ріє перечитував офіційну депешу. Подаючи її, префект сказав: "Перепудилися". В депеші стояло: "Офіційно оголосить про чумну епідемію. Місто вважати закритим".

Переказ:

Найбільшим лихом для оранців під час чуми стали самотність та розлука з рідними. Отець Панлю проголошує проповіді, в яких чума називається Божою карою жителям Орану за їх розбещеність і гріховність.

Тарру і Ріє створюють добровільні санітарні загони по боротьбі з чумою. У цей же час журналіст Рамбер намагається вибратися із зачумленого міста, але совість не дозволяє йому покинути Оран, Ріє, який самовіддано бореться з чумою.

Цитата:

Тепер вечорами по вулицях уже не юрмився люд, намагаючись розтягти прожитий день, що міг бути останній, тепер частіше траплялися окремі гурти людей, люди поспішали вернутися додому чи зазирнути до кав'ярні, отож протягом тижня з настанням ранніх сутінків вулиці робилися безлюдні, і тільки вітер протягло й жалібно скиглив вздовж мурів. Зі збуреного й незримого звідси моря линув дух водоростей і солі. І наше порожнє місто, убілене курявою, пересякле морськими пахощами, лунке від крику вітру, стогнало, як проклятий Богом острів...

Ми не помилимося, коли скажемо, що всі ті обставини, а також навальний вітер роздмухали полум'я пожежі і в деяких умах. Знову вночі на міські ворота було вчинено кілька наскоків, але цього разу невеличкі ватаги нападників були озброєні. Зчинилася обопільна стрілянина, були поранені, і кілька чоловік зуміло вирватися на волю. Варту зміцнено, і будь-які спроби втекти перепинялися дуже швидко. А проте й цього було досить, аби місто облетів бунтівний вихор, внаслідок чого то тут, то там розігравалися буйні сцени. Люди кидалися грабувати підпалені або замкнені з санітарних міркувань будинки. Правду кажучи, важко припустити, щоб це чинилося з наперед обдуманим наміром. Переважно люди, до того ж люди досі цілком статечні, силою непередбачених обставин припускалися негідних вчинків, а їх одразу ж наслідували оранці. Так, бували шаленці, які вдиралися в охоплену полум'ям оселю на очах в очманілого від горя власника. Саме його цілковита байдужість спонукала роззяв іти за прикладом заводіак, і тоді можна було бачити, як темною вулицею, освітлені лише відблисками пожарища, розбігаються навсербіч якісь тіні, невпізнанне спотворені останніми спалахами вогню, згорбатілі від завданого на плечі крісла чи клунка з одежею. Саме через ці інциденти міська влада мусила прирівняти стан чуми до стану облоги й запровадити відповідні закони. Двох мародерів розстріляли, але сумнівно, щоб ця розправа подіяла на інших, бо серед стількох смертей якісь дві страти минули непомітно, от уже воістину крапля в морі.

...Мученики розлуки позбулися цікавого привілею, який спершу був їм за прикриття. Вони втратили егоїзм кохання і всі переваги, що впливали звідси. Зате нині становище стало ясне, лихо вразило всіх без винятку. Всі ми під стрілянину, що лунала біля міських воріт, під ляскання Штемпелів, що визначали ритм нашого життя і

наших похоронів, серед пожеж і реєстраційних карток, жаху й формальностей, приречені на ганебний, одначе зареєстрований за всією формою скін, серед лиховісних клубів диму і незворушних гудків "швидкої допомоги"; всі ми однаково жили хлібом вигнання, чекаючи не знаного для себе, такого хвилюючого для душі возз'єднання й утихомирення. Зрештою, як хтось захоче мати докладну картину настрою наших мучеників розлуки, найпростіше знову викликати в уяві ті золотаво-курні, безкінечні вечори, що спадали на позбавлене зелені місто, тим часом як чоловіки й жінки розтікалися по всіх вулицях. Бо як не дивно, через брак міського транспорту й автомобілів вечорами до ще позолочених сонцем терас долинав уже не шурхіт шин і металевий тенькіт, як колись, — звичайна міська мелодія, — а рівний нескінченний шерех кроків і притлумлений гомін голосів, журне човгання тисяч підошов у такт посвисту бича в задушливому небі, безперервне гнітюче тупцання, що поволі заповнювало весь Оран і з вечора до вечора ставало голосом, точним і тоскним голосом сліпої впертості, що заступила в наших серцях любов.

А проте в місті залишався один чоловік, який не виглядав ні втомленим, ні зажуреним, а радше навіть був живим образом вдоволення. І чоловік той був Коттар. Він тримався і далі осторонь, але взаємин з людьми не поривав. Особливо він прихилився до Тарру, і при першій нагоді, коли той бував вільний від своїх обов'язків, вчашав до нього, бо, з одного боку, Тарру був утаємничений у його справи, а з другого, — бо Тарру вмів зігріти комісонера своєю невичерпною сердечністю. Певне, то було якесь диво дивне, але Тарру, незважаючи на свою пекельну працю, був як завжди, доброзичливий і уважний до співрозмовника. Якщо навіть надвечір він іноді просто падав з ніг від втоми, то вранці прокидався з новою снагою. "З ним, — запевняв Коттар Рамбера, — можна говорити, бо він справжня людина. Все завжди розуміє".

Коттар, за словами Тарру, був схильний дивитися на симптоми страху й розгубленості, що їх виявляли наші співвітчизники, з якимсь поблажливим розумінням і втіхою, яку можна сформулювати так: "Що не кажіть, а я раніше За вас усього цього насъорбався".

"Марно я йому торочив, що єдиний спосіб не відриватися від людей — це передусім мати чисте сумління. Він люто глипнув на мене і відповів: "Ну, знаєте, тоді — люди завжди нарізно". І додав: "Говоріть що хочете, а я вам ось скажу: єдиний спосіб об'єднати людей — це наслати на них чуму. Та ви озирніться довкола!" І, щиро кажучи, я добре розумію, що він має на увазі і яким, мабуть, зручним здається йому наше теперішнє життя. Він на кожному кроці бачить, що реакція інших на події цілком збігається з тим, що пережив він сам.

Словом, чума йому вигідна. Чоловіка самотнього і водночас знудженого своєю самотністю вона обертає на спільника. Бо він явний спільник, спільник, радий зі свого становища. Він співучасник усього, що підмічає: забобонів, недозволених страхів, болісної вразливості розтривожених душ, їхньої маніакальної нехоті говорити про чуму, а проте говорити лише про неї, їхнього майже панічного жаху й блідості за найменшої мігрені, бо всім уже відомо, що чума починається з головного болю, і, нарешті, їхньої

підвищеної чутливості, дратівливої, мінливої, що сприймає забудькуватість як кровну образу, а втрату ґудзика від штанів замалим як не катастрофу"...

Кастелеву сироватку випробували тільки наприкінці жовтня. Практично ця сироватка була останньою надією Ріє. Лікар був твердо переконаний, що в разі нової невдачі місто остаточно буде віддано на поталу чумі незалежно від того, коситиме вона людей ще довгі місяці чи раптом з доброго дива зникне.

Напередодні того дня, коли Кастель зайшов до Ріє, занедужав синок добродія Отона, і ціла родина мала сидіти на карантині.

Переказ:

Хлопчику вводять сироватку, але вона лише відтягує смерть дитини.

Цитата:

Лікар збагнув, що крики хлопця слабшають, слабшають кожної миті і раптом зовсім припинилися. Кастель обійшов ліжку і сказав, що це кінець. З розтуленими, але вже німими устами хлопчик спочивав на зім'ятих покривалах, він раптом став зовсім крихітний, а на щоках його так і не висохли сльози.

Отець Панлю підступив до койки й перехрестив покійника. Потім, підібравши поли сутани, рушив до головного проходу.

— Отже, знову все почнемо спочатку? — звернувся до Кастеля Тарру.

Старий лікар похитав головою.

— Мабуть, — криво посміхнувся він. — Зрештою, хлопчик боровся довго.

Тим часом Ріє вже вийшов з палати; простував він так швидко і з таким дивним лицем, що отець Панлю, якого він випередив у коридорі, схопив лікаря за лікоть і притримав.

— Ну, ну, докторе! — мовив він.

Все так само поривчасто Ріє обернувся й люто кинув в обличчя Панлю:

— Адже цей принаймні гріхів не мав — ви самі добре знаєте! Потім він одвернувся, випередив отця Панлю і рушив у глиб шкільного подвір'я. Там він умостився на лаві, що стояла серед закурених деревець, і стер долонею піт, що заливав очі. Йому хотілося кричати, волати, аби тільки луснув нарешті цей клятий вузол, що перерізав йому навпіл серце. Бірюзове ранішнє небо затягувало білуватою плівкою, і повітря стало ще задушливіше. Ріє тупо сидів на лаві. Дивився на гілля, на небо, і поступово дихання його вирівнювалось, минала втома.

— Чому ви говорили зі мною так гнівно? — пролунав у нього за спиною чийсь голос. — Мені теж несила було дивитись.

Ріє обернувся до отця Панлю.

— Ви маєте рацію, пробачте мені, — Але втома — це те саме божевілля, й іноді для мене в цьому місті не існує нічого, крім мого протесту.

— Розумію, — пробубонів отець Панлю. — Це справді викликає протест, бо перевищує всі наші людські мірки. Але, може, нам треба любити те, чого не можемо досягнути розумом.

— Ні, панотче, — мовив він. — У мене особисто інше уявлення про любов. І навіть

на смертній постелі я не прийму цей світ Божий, де мордують дітей.

— Ще раз пробачте мені, будь ласка, — сказав він. — Повірте, цей спалах не повториться.

Отець Панлю простягнув лікареві руку й печально промовив:

— А все-таки я вас не переконав.

— А що б це дало? — заперечив Ріє. — Ви самі знаєте, що я ненавиджу зло і смерть. І хочете ви цього чи ні, ми тут разом на те, щоб страждати від цього і з цим боротися.

Ріє затримав руку отця Панлю в своїй.

— От бачите, — додав він, уникаючи дивитися на нього, — тепер і сам Господь Бог не може нас розлучити...

Переказ:

Отець Панлю вступає до санітарної дружини, щоб активно боротися з чумою, а через кілька днів теж захворює і помирає в лазареті.

Лікар Ріє зустрічається з Тарру, який розповідає йому свою історію життя. У цій розповіді відображено безкомпромісність і послідовність гуманістичної позиції А. Камю щодо смертної кари та морального вибору кожної людини — бути "зачумленим" чи ні.

Розповідь Тарру:

Цитата:

"Для простоти почнімо, Ріє, з того, що я вже пережив чуму ще до того, як попав до вашого міста в розпал епідемії. Досить сказати, що я такий самий, як усі. Але існують люди, котрі не відають того, або люди, котрі зуміли зжитися зі станом чуми, і існують люди, котрі знають і котрим хотілося б вирватися. Так ось, мені завжди хотілося вирватися.

Замолоду я жив з думкою про свою безневинність, тобто без будь-яких думок. Я не належу до розряду неспокійних, навпаки, вступив у життя, як випадає юнакам. Усе мені давалося, наука сама йшла в голову, мені легко велося з жінками, і, якщо я й мав якісь клопоти, то вони швидко минали. Але одного дня я почав задумуватися. І тоді...

Треба сказати, що, на відміну від вас, бідності я не знав. Батько мій був помічником прокурора, тобто посідав неабияке становище. Одначе він тим не величався, на вдачу був добра душа. Моя мати була проста й скромна, я її любив і люблю, але болію про неї мовчати. Батько зі мною панькався, любив мене, гадаю, навіть намагався мене зрозуміти. Він мав свої любовні пригоди, тепер я знаю напевне, але, уявіть собі, мене це не обурює. Поводився він саме так, як належить поводитися в таких випадках, нікому не завдаючи прикрості. Коротко кажучи, людина він був не надто своєрідна, і нині, по його смерті, я розумію, що прожив він життя не як святий, але й лихою людиною теж не був. Просто тримався середини, а до таких людей звичайно відчують прихильність, і то надовго.

Одначе мав він одне дивацтво: його настільною книгою був великий залізничний довідник Шекса, Він навіть і не подорожував, хіба що проводив відпустку в Бретані, де мав невеличкий маєток. Проте міг, не запинаючись, назвати годину від'їзду і прибуття поїзда Париж — Берлін, порадити найпростіший маршрут, скажімо, з Ліона, до

Варшави, не кажучи вже про те, що напам'ять знав відстань з точністю до півкілометра між будь-якими столицями на ваш. вибір. От ви, приміром, докторе, можете ви сказати, як проїхати з Бріансона до Шамоні? Навіть начальник станції — і той замислиться. А батько не замислювався. Кожний вільний вечір він намагався збагатити свої знання в цій галузі і вельми ними пишався. Мене це страшенно потішало, і я нерідко екзаменував його, перевіряв відповіді за довідником і радів, що він ніколи не помиляється. Ці безневинні вправи нас і зблизили, бо він цінував у мені вдячного слухача. А я вважав, що його перевага в знанні залізничних розкладів була нітрохи не гірша за всяку іншу.

Але я захопився і боюся перебільшити вагу цієї чесної людини. Бо скажу вам, щоб покінчити з цим питанням, прямого впливу на моє становлення батько не мав. Найбільше — він дав мені остаточний поштовх. Коли мені минуло сімнадцять, батько покликав мене в суд послушали його. В суді присяжних розглядалася якась важлива справа, і він, мабуть, вважав, що стане переді мною у вигідному світлі. Гадаю також, він сподівався, що ця церемонія, здатна вразити юну уяву, заохотить мене ступити на його стежу. Я охоче погодився, по-перше, хотів потішити батька, а по-друге, мені самому було цікаво побачити й почути його в іншій ролі, не в тій, яку він грав удома. От і все, ні про що інше я не думав. Усе, що діється на суді, з раннього дитинства здавалося мені цілком природним і неминучим, як, скажімо, парад на чотирнадцяте липня або роздача нагород при переведенні з класу в клас. Коротко, уявлення про юстицію я мав найрозпливчастіше, але це не заважало мені жиги.

Однаке від того дня пам'ять моя утримала лише один образ — образ підсудного. Гадаю, що і справді був винний, а в чому — байдуже. Але той чоловічок з рудим ріденьким чубом, років близько тридцяти, був ладен признатися в усьому, так широко жахало його те, що він вчинив, і те, що зроблять з ним самим — ото ж через кілька хвилин я бачив лише його, тільки його одного. Він чомусь скидався на сича, наполоханого надто яскравим світлом. Вузол його краватки з'їхав кудись під комірець. Він усе кусав нігті, і то лише на одній руці, на правій... Словом, не буду розводитися, ви, мабуть, уже зрозуміли, що я хочу сказати — він був живою людиною.

А я, я раптом помітив, що досі дивився на нього з вельми зручного погляду: це обвинувачений, та й годі. Не можу сказати, що я зовсім забув про батька, але щось так стискало мені нутроші, що я при всьому бажанні не міг відірватися від підсудного. Я майже нічого не чув, я відчував, що тут хочуть убити живу людину, і якийсь нездоланний інстинкт, як хвиля, тягнув мене до нього з сліпою упертістю. Я отямився тільки тоді, як батько почав допит.

Несхожий на себе в червоній прокурорській мантиї, уже не та добродушна і сердечна людина, яку я знав, він мостив високі фрази, що виповзали з його вуст, як ті гадюки. І я зрозумів, що він ім'ям суспільства вимагає смерті цього чоловіка, навіть більше — просить, щоб йому стяли голову. Щоправда, він тільки сказав: "Ця голова повинна впасти". Але зрештою різниця не така вже й велика. І вийшло одне на одне, оскільки батько справді дістав ту голову. Просто, не він сам виконав останню роботу. А

я, що стежив тепер за перебігом судового розслідування аж до завершального слова, я відчував, як пов'язує мене з цим бідолохом запаморочлива близькість, якої я ніколи не мав з батьком. Батько ж, згідно з приписом, мав бути присутнім при тому, що поштиво іменується "останніми хвилинами" злочинця, але що слід було б радше назвати наймерзеннішим з убивств.

Від того дня я не міг бачити без дрижів огиди Шексового довідника. Від того дня я зацікавився правосуддям, відчуючи при цьому жах, зацікавився смертними вироками, стратами і в якомусь очманінні твердив собі, що батько з обов'язку не раз був присутній при вбивстві і саме в ці дні вставав до зорі. Атож, у таких випадках він спеціально накручував будильник. Я не посмів заговорити про це з матір'ю, але почав за нею нишком спостерігати і зрозумів, що мої отець-ненька чужі одне одному і що життя їй було суцільним самозреченням. Тому я пробачив їй з легким серцем, як уже говорив вище. Згодом я довідався, що їй пробачати їй не було за що і саме бідність привчила її до покірності.

Ви, очевидно, сподіваєтеся почути від мене, що я, мовляв, зразу кинув отчий дім. Ні, я прожив удома ще довго, майже цілий рік. Але серце моє краялось. Якось увечері батько попросив у матері будильник, бо завтра йому треба рано вставати. Цілу ніч я очей не склепив. Назавтра, коли він повернувся, я пішов з дому. Додам, що батько розшукував мене, що я бачився з ним, але ніякого порозуміння між нами не вийшло: я спокійно сказав йому, що, коли він поверне мене додому силоміць, я накладу на себе руки. Зрештою він поступився, бо на вдачу був лагідний, виголосив цілу промову, причому назвав глупотою мій намір жити своїм життям (так він пояснив собі мій вчинок, і я, звичайно, не став переконувати його в протилежному), надавав мені тисячу порад і насилу утримувався від цілком щирих сліз. Після цієї розмови я протягом довгенького часу акуратно ходив навідувати матір і тоді зустрічав батька. Такі взаємини цілком його влаштовували, як мені здається. Я особисто на нього серця не мав, але в душі моїй було сумно. Коли він помер, я забрав матір до себе, і вона досі жила б зі мною, якби теж не померла.

Я затагнув початок лише тим, що це насправді стало початком усього. Подальше я викладав коротше. В вісімнадцять років я, вирішивши в достатку, спізнав бідність. Чого тільки я не перепробував, аби заробити собі на прожиття. І уявіть, мені повелося не найгірше. Але єдине, що мене цікавило, — це смертні вироки. Мені хотілося оплатити рахунок того рудого сича. І, природно, я став, як то кажуть, політикувати. Просто я не хотів бути зачумленим, та й годі. Я думав, що те саме суспільство, де я живу, ґрунтується на смертних присудах і, борючись проти нього, я, отже, борюся з убивством. Так я думаю, так мені казали інші, кого я любив і досі люблю. Я залишався з ними довго, і не було в Європі такої країни, де б я не брав участі в боротьбі. Та годі про це...

Певна річ, я знав, що при нагоді і ми теж ухвалювали смертні присуди. Але мене запевнили, що ці кілька смертей необхідні, аби збудувати світ, де нікого не вбиватимуть. До певної міри це було правдою, але я, очевидно, просто не здатний

дотримуватися такої-от правди. Єдине, що безперечне, — це те, що я вагався. Проте я згадував сича і міг, таким чином, жити далі. Аж до того дня, коли я сам на власні очі побачив страту (було це в Угорщині), і те саме очманіння, що заслало очі підлітка, яким я був колись, заслало очі вже дорослого чоловіка.

Ви ніколи не бачили, як розстрілюють людину? Та ні, звичайно, без особливого запрошення туди не потрапиш, та й публіку добирають заздалегідь. І як наслідок, усі ви обмежуєтеся щодо цього картинками та книжковими описами. Пов'язка на очах, стовп і вдалині кілька солдатів. Де там! А знаєте, що саме навпаки, взвод солдатів вишиковують за півтора метра від розстрілюваного. Знаєте, що коли смертник ступить бодай крок, то упреться грудьми в дула гвинтівок? Знаєте, що з цієї граничне близької відстані ведуть прицільний вогонь у самісіньке серце, а що кулі великі, то виходить отвір, куди можна кулака встромити? Ні, ви нічого цього не знаєте, бо про такі подробиці говорити не заведено. Сон людини куди святіша річ, ніж життя для зачумлених. Не слід баламутити сон чесним людям. Це був би несмак, добрий смак саме й полягає в тому, щоб нічого не пережовувати — це всім відомо. Але відтоді я став погано спати. Несмак залишився у мене в роті, і я не перестав пережовувати, тобто думати.

Ось тоді я й зрозумів, що я принаймні протягом усіх цих довгих літ як був, так і zostався зачумленим, а сам усіма силами душі вірив, ніби саме з чумою і борюся. Зрозумів, що хай не безпосередньо, але я засудив на смерть тисячі людей, що я навіть сам сприяв тим смертям, схвалюючи дії і принципи, які неминуче тягли їх за собою. Інших, здавалося, нітрохи не бентежила та обставина, бо принаймні вони ніколи про це доброхитів не заговорювали. А я жив з таким відчуттям, ніби мені перехопило горлянку. Я був з ними і водночас був сам. Коли мені траплялося висловлювати свої сумніви, ті говорили, що треба дивитися в корінь, і часто наводили досить вагомні докази, щоб допомогти мені проковтнути те, що застрягло мені в горлянці. Проте я заперечував, що головні зачумлені — це ті, котрі напинають на себе червоні мантиї, що й вони теж наводять у таких випадках вельми переконливі докази, і якщо я пристаю на надзвичайні й викликані необхідністю докази дрібних зачумлених, то я не маю права визнати докази червоних мантий — це залишити за ними виняткове право на ухвалення смертних вироків. Але я казав собі, що коли поступитися бодай раз, то де межа? Схоже, що історія людства підтвердила мою правоту, зараз убивають наввипередки. Всі вони охоплені шалом убивства й інакше чинити не можуть.

Не знаю, як інші, але я особисто йшов не від розумувань. Для мене вся річ була в тому рудому сичеві, в тій брудній історії, коли брудні зачумлені уста заявили закутому в кайдани чоловікові, що він повинен умерти, і справді вельми акуратно зробили все, аби він помер по нескінченно довгих ночах агонії, поки він з розплющеними очима чекав, що його вб'ють. Не знаю, як для інших, але для мене вся річ була в цій дірці, яка зяяла в грудях. І я сказав собі, що ніколи особисто я не погоджуся ні з одним, чуєте, ні з одним доказом на користь цієї щонаймерзеннішої бойні. Так, я свідомо обрав цю вперту сліпоту в чеканні того дня, коли бачитиму ясніше.

Відтоді я не змінився. Уже давно мені соромно, до болю соромно, що і я, хоча б непрямо, хоч і з найкращих спонук, теж був убивцею. З часом я не міг не помітити, що навіть найкращі не здатні нині утриматися від убивства своїми або чужими руками, бо така логіка їхнього життя, і в цьому світі годі кроку ступити, не ризикуючи заподіяти комусь смерть. Так, мені, як і раніше, було соромно, я зрозумів, що всі ми живемо в чумній скверні, і я втратив спокій. Навіть тепер я все ще шукаю спокою, силкуюся зрозуміти їх усіх, намагаюсь не бути нічийм смертним ворогом. Знаю тільки, що треба робити, аби перестати бути зачумленим, і тільки таким робом ми можемо сподіватися на умиротворення або, через брак такого, бодай на славний скін. Ось таким робом можна полегшити душу людям і якщо не врятувати їх, то принаймні, в гіршому разі, принести їм якнайменше зла, ба іноді навіть трохи добра. Ось чому я вирішив відкинути все, що хоча б віддалено, з добрих чи лихих намірів, завдає смерть або виправдовує вбивство.

Ось чому, до речі, ця пошесть нічого нового мені не відкрила, хіба тільки одне — треба боротися проти неї пліч-о-пліч з вами. Мені достеменно відомо (а ви самі бачите, Ріє, що я знаю життя в усіх його проявах), що кожен носить її, чуму, в собі, бо не існує такої людини на світі, атож, не існує, якої б вона не торкнулася. І тому треба безупинно стежити за собою, щоб, випадково забувшись, не дихнути в обличчя іншого і не передати йому зарази. Бо мікроб — це щось природне. Все інше здоров'я, непідкупність, якщо хочете, навіть чистота, — все це продукт волі, і волі, яка не повинна давати собі перепочинку. Людина чесна, яка нікого не заражає, це саме той, хто ні на мить не сміє розслабитися. А скільки вимагається волі і напруги, Ріє, щоб не забутися! Так, Ріє, бути зачумленим вельми стомливо. Але ще стомливіше не бажати ним бути. Ось чому всі явно втомилися, адже нині всі трохи зачумлені. Але саме тому ті нечисленні, що не хочуть жити в стані зачумленості, доходять до крайніх меж утоми, вирятувати від якої може тільки смерть.

Тепер я знаю, що я нічого не вартий для цього світу і що відтоді, як я відмовився убивати, я сам себе засудив на безповоротні вигнання. Історію робитимуть інші, і я знаю також, що, очевидно, я негоден судити цих інших. Для того, щоб стати розважливим убивцею, мені просто бракує якоїсь прикмети. Отож це не перевага. Але нині я примирився з тим, що я такий, який є, я навчився скромності. Я тільки вважаю, що на цій землі існують лихо і жертви і що треба по змозі не ставати на бік лиха. Боюся, мої міркування здадуться вам дещо спрощеними, не знаю, чи так це просто, знаю тільки, що це правильно. Я так багато наслухався всіляких розумувань, що в мене самого мало не пішла голова обертом, а скільки взагалі голів заморочили ці розумування, схилиючи їх приймати вбивство, отож зрештою я зрозумів одне, все лихо людське походить від того, що люди не вміють користуватися ясною мовою. Тоді я поклав собі хай би там що і говорити і діяти ясно, аби вибратися на добру дорогу. І от я кажу — існують лихо і жертви, та й годі. Якщо, сказавши це, я сам стаю лихом, то принаймні без власної згоди. Я намагаюся бути безвинним убивцею. Як бачите, претензія не така вже й велика.

Зрозуміло, повинна існувати й третя категорія, категорія справжніх лікарів, але такі зустрічаються рідко, і, очевидно, все це дуже й дуже нелегко. Ось чому я поклав собі у всіх випадках ставати на бік жертв, аби хоч якось обмежити розмах лиха. Опинившись серед жертв, я можу спробувати намацати шлях до третьої категорії, інакше кажучи, прийти до миру"...

Різдво того року скидалося радше на пекельне, ніж на євангельське свято.

Уже ополудні, в морозну годину, Ріє, виходячи з машини, здалеку примітив Грана, який мало не втиснувся у вітрину крамниці, де були виставлені грубо вирізьблені з дерева іграшки. По обличчю старого службовця текли без упину сльози. І, побачивши ті сльози, Ріє так і завмер — він здогадався про їхню причину, і до його горла теж підступили ридання. Він теж згадав заручини Грана перед такою самою прикрашеною до свята вітриною, Жанну, яка, закинувши назад голову, казала, що вона щаслива. Він не сумнівався, що з глибин далеких літ сюди, в твердиню їхнього спільного безумства, до Грана долетів свіжий Жаннин голосок. Ріє знав, про що думає зараз цей заплаканий чоловік, і він теж подумав, що наш світ без любові — це мертвий світ, і неминуче приходить година, коли, стомившись від тюрем, роботи й мужності, прагнеш викликати в пам'яті рідне обличчя, хочеш, щоб серце розчулювалося від ніжності.

Всупереч цьому непередбаченому спаду пошесті, наші співгромадяни не поспішали радіти. Довгі місяці все зростало їхнє прагнення визволитись, але протягом цього часу вони опанували науку розважливості і поступово відучилися розраховувати на близький кінець епідемії. Однак про цю новину говорили всі, і в глибині кожного серця зароджувалася велика прихована надія.

Ріє пройшов повз швейцарську. Новий воротар, що сидів біля віконечка, усміхнувся йому. Піднімаючись сходами, Ріє раптом згадав його обличчя, бліде з утоми й недоїдання. Атож, коли буде покінчено з абстракцією, він почне все з самого початку, і якщо бодай трішки поталанить... З цією думкою він відчинив двері, і в ту ж хвилину назустріч йому вийшла мати й повідомила, що пан Тарру нездужає. Вранці він, правда, встав, але з дому не вийшов і знову ліг. Пані Ріє була стурбована.

— Можливо, ще нічого серйозного, — сказав Ріє. Тарру лежав, витягшись на весь зріст, на постелі, його важка голова глибоко вдавилася в подушку, під ковдрою вимальовувалися обриси могутніх грудей. Температура в нього була висока, і дуже боліла голова. Він сказав Ріє, що симптоми ще надто невиразні, але можливо, що це й чума.

Ріє повернувся додому лише перед самою вечерею. Навіть не скинувши пальта, він одразу ввійшов у спальню, де лежав його друг, мати Ріє сиділа біля постелі з плетивом у руках. Тарру, здавалось, так і не поворухнувся зранку, і тільки його смажні від гарячки уста зраджували всю напругу його боротьби.

— Ну, як тепер? — спитав лікар.

Тарру ледь здвигнув своїми могутніми плечима.

— Тепер гру, здається, програно, — відповів він.

І коли настав кінець, сльози безсилля застелили очі Ріє, і він не бачив, як Тарру

раптом різко повернувся до стіни і випустив дух з глухим зойком, ніби десь у глибині його тіла луснула головна струна.

Чума відступила.

Чудового лютневого ранку на світанні нарешті відчинилася міська брама, і цю подію радісно зустріли народ, газети, радіо і префектура в своїх повідомленнях. Отож оповідачеві лишається тільки виступити в ролі літописця блаженних годин, що настали з відкриттям міських воріт, хоча він сам був одним з тих, кому було ніколи безоглядно віддатися спільній радості.

Влаштували свято, що тривало весь день і всю ніч. Тоді ж на вокзалах запухкали паровози, й прибулі з далеких морів кораблі вже заходили до нашої гавані, доводячи своєю чергою, що цей день став для тих, хто голосив у розлуці, днем великої зустрічі...

Ріє і сам не знав, який, власне, глузд був у їхньому вигнанні і в цьому пориванні до возз'єднання. Він ішов і йшов, його штовхали, окликали, потроху він дістався до не таких людних вулиць, і враз подумав, що не так важливо, має все глузд чи не має, головне — треба знати, яку відповідь дано людської надії.

Наша хроніка добігає кінця. Пора вже докторові Бернарові Ріє признатись, що він її автор. Але перш ніж розповісти про останні події, йому хотілося б принаймні виправдати свій задум і пояснити, чому він намагався дотримуватися тону безстороннього свідка. Протягом усієї епідемії йому завдяки його професії довелося зустрічатися з безліччю своїх співгромадян і вислуховувати їхні звір'яння. Таким чином, він перебував ніби в центрі подій і тому міг найповніше відтворити те, що бачив і чув. Але він волів зробити це з бажаною в даному разі стриманістю. Взагалі він намагався змалювати лиш те, що бачив на власні очі, старався не накидати своїм побратимам по чумі думок, які, власне, у них не виникали, і використати лише ті документи, які випадково або через нещастя потрапили до його рук.

Викликаний свідчити з приводу одного злочину, він зумів зберегти певну стриманість, як і належить сумлінному свідкові. Але водночас за велінням серця він добровільно став на бік жертв і хотів бути разом з людьми, своїми співгромадянами, в єдиному, що було для всіх безперечно, — в любові, муках і вигнанні. Тим-то він поділяв зі своїми співгромадянами всі їхні страхи, тому будь-яке становище, в яке вони потрапляли, було і його власним.

Але був серед оранців один чоловік, за якого не міг говорити доктор Ріє. Ішлося про того, про кого Тарру якось сказав Ріє: "Єдиний його злочин у тому, що в серці своєму він схвалив те, що вбиває дітей і дорослих. У всьому іншому я його, мабуть, розумію, але оце я мушу йому простити". І цілком справедливо, що хроніка завершується розповіддю про цього чоловіка, у якого було сліпе серце, тобто самотнє серце.

Коли лікар вибрався з галасливих святкових вулиць і вже збирався завернути в провулочок, де мешкали Гран з Коттаром, його зупинив поліцейський патруль — цього вже він ніяк не сподівався. Дослухаючись до віддаленого гомону свята, Ріє малював в уяві тихий квартал, безлюдний і безгомінний. Він дістав своє посвідчення.

— Все одно не можна, докторе, — сказав поліцейський. — Там якийсь божевільний у натовп стріляє. А втім, почекайте тут, може, ви ще станете в пригоді.

В ту мить Ріє побачив, що до нього підходить Гран. Гран теж нічого не знав. Його теж не пропустили; одне йому було відоме: стріляють з їхнього будинку. Звідси було справді видно фасад кам'яниці, позолоченої промінням по-вечірньому нежаркого сонця. Перед кам'яницею залишався порожній простір, навіть на протилежному пішомуді нікого не було. Посеред бруківки валявся капелюх і клаптик якоїсь засмальцьованої ганчірки. Ріє і Гран вгледіли вдалечині, на другому кінці вулиці інший поліцейський патруль, він також заступав прохід, а за спинами поліцейських метушилися постаті перехожих. Добре придивившись, вони помітили ще кількох поліцейських з револьверами в руках, ті засіли у воротах навпроти. Усі віконниці в кам'яниці були позачинювані. А проте на третьому поверсі одна зі стулок ледь прочинилася. Вулиця застигла в мовчанні. Чулися тільки уривки музики, що долинали з центру міста.

В цю саму хвилину з вікон протилежного будинку гримнули два револьверні постріли і розлігся тріскіт розбитих віконниць. Потім знову запала тиша. Після святкового галасу, що гримів і далі в центрі міста, все це здалося Ріє чимось примарним.

— Це Коттарове вікно, — раптом схвильовано вигукнув Гран. — Але ж Коттар кудись пропав.

— А чому стріляють? — спитав Ріє у поліцейського.

— Хочуть відвернути його увагу. Ми чекаємо спеціальної машини, адже він у кожного, хто пробує зайти в дім, стріляє. Одного поліцейського вже поранив.

— Чому він стріляє?

— Хтозна. Люди тут на вулиці гуляли. Коли пролунав перший постріл, вони навіть не второпали що й до чого. А після другого зчинився крик, когось поранено, і всі порозбігалися. Мабуть, просто божевільний!

Зненацька з вікон кам'яниці, де засіли поліцейські, застрочив кулемет. Били по віконниці, і вона розлетілася на друзки, відкривши чорний чотирикутник вікна, але Ріє з Граном зі свого місця нічого не могли розгледіти. Коли кулемет замовк, у діло вступив другий, що був у сусідньому будинку, ближче до рогу. Очевидно, цілили в пройму вікна, бо відлетів уламок цегли. Саме в цю мить троє поліцейських бігом перетнули бруківку і сховались у під'їзді. За ними слідом кинулося ще троє, і кулеметна стрілянина припинилась. І знову всі стояли й чекали. В кам'яниці розляглося два глухі постріли. Потім почувся галас, і з під'їзду виволокли, точніше, не виволокли, а винесли на руках невисокого чоловічка без піджака, він, не вгаваючи, про щось волав. І як за помахом чарівничої палички, всі позачинювані віконниці розчахнулися, у вікнах забовваніли голови цікавих, з будинків повисипали люди і з'юрилися позаду поліцейського заслону. Всі зразу побачили того чоловічка, тепер він уже йшов бруком сам, руки в нього були скручені за спиною. Він репетував. Поліцейський наблизився і зацідив його двічі по обличчю на всю міць своїх кулаків, розважливо, якось навіть

старанно.

— Це Коттар, — пробурмотів Гран. — З'їхав з глузду.

Коттар упав. І глядачі побачили, як поліцейський з усього маху копнув підбором тіло, що впало на бруківку. Потім ватага роззяв заметушилася і рушила до лікаря та його старого приятеля.

— Розійдись! — скомандував натовпу поліцейський. Коли ватага проходила мимо, Ріє відвів очі...

Над темним портом злетіли перші ракети офіційного святкування. Все місто привітало їх глухими й протяглими криками. Коттара, Тарру, того чи тих, кого любив і втратив Ріє, всіх, мертвих чи злочинних, уже забуто. Старий ядушник має рацію: люди завжди однакові. Але в цьому і є їхня сила, в цьому і є їхня безневинність, і Ріє відчував, що, попри свій біль, у цьому він з ними. В небо тепер без упину били барвисті фонтани феєрверка, і появу кожного зустрічав розкотистий крик, він щоразу міцнів і вже долітав сюди на терасу, і ось тут доктор Ріє і задумав написати цю історію, яка завершується тут, написати для того, щоб не уподібнитися до мовчунів, щоб засвідчити на користь зачумлених, аби принаймні пам'ять залишити про несправедливість і насильство, вчинені над ними, та й просто для того, щоб сказати, чого навчає тебе лиха година: люди більше заслуговують на захоплення, ніж на зневагу.

А втім, він розумів, що ця хроніка не може стати історією остаточної перемоги. А може бути тільки свідченням того, що треба було вчинити і що, безперечно, повинні чинити всі люди всупереч страху з його невтомною зброєю, всупереч усім особистим мукам, що повинні чинити всі люди, які через немогу стати святими і, відмовляючись прийняти лихо, намагаються бути зцілителями.

І справді, дослухаючись до радісних криків, що долинали з центру міста, Ріє згадав, що будь-яка радість — під загрозою. Бо він знав те, чого не відала ця щаслива юрма і про що можна прочитати в книжках: бацила чуми ніколи не вмирає, ніколи не щезає, десятиліттями вона може дрімати десь у закрутку меблів або в стосі білизни, вона терпляче вичікує своєї години в спальні, в підвалі, у валізі, в носовичках та в паперах, і, можливо, настане день, коли на лихо і в науку людям чума розбудить пацюків і пошле їх конати на вулиці щасливого міста.

Переклад А. Перепаді

Коментар

Образом чуми я хочу передати атмосферу задухи, в якій ми перебували, атмосферу загрози та вигнання, у котрій ми жили. Водночас я поширюю його значення на буття в цілому.

А.Камю

Творчість французького філософа і письменника А. Камю є безперервною спробою дати відповіді на жагучі питання як сучасності, так і взагалі людського буття.

За словами Скорена К'еркегора, який і започаткував екзистенціалізм ще у 40-х роках ХІХ століття, філософія є вінцем, найвищою мудрістю культури, вираженням об'єктивного розуму та розумності історії.

Проте для звичайної людини класична філософія лише штучні, далекі від життя постулати.

Наближаючи філософію до пересічної людини, датський мислитель К'єркегор виводить основні засади екзистенціалізму: центр філософії — це жива реальна людина разом з тим, що для неї у житті є найголовнішим: страх, подолання страху, буття, вибір, смерть.

"Де я? Хто я? Як я прийшов сюди? Що це за річ, яку називають світом... Хто заманив мене у буття і залишив самого?" — питання, які порушують екзистенціалісти.

А чи не всі літературні твори, які ти читав, піднімають ці питання? Чи не є ці питання вагомими і значущими для кожної особистості?

Ці питання філософії екзистенціалізму, літературної творчості та взагалі існування людства збігаються, тому така широка палітра філософів і письменників, що долучилися до виникнення екзистенціалізму в літературі та філософії (Б. Паскаль, С. К'єркегор, М. де Унамуно, Ф. Достоевський, Ф. Ницше, Е. Гуссерль, А. Камю, Ж.-П. Сартр, Дж. Болдуїн, В. Голдінг, Кобо Абе).

Спільні риси екзистенціалістських проявів у творчості письменників:

- джерело художнього твору — сам митець, котрий відображає буття особистості;
- екзистенція (людське існування) не може бути пізнана раціональними засобами, звідси — велика роль інтуїції, прозрінь, раптових осяянь;
- мистецтво не піддається аналізу, тому особлива увага приділяється емоційно-експресивним засобам художньої виразності;
- замальовується ситуація відчуження особистості від суспільства, історії, людства;
- створюється ситуація морального вибору героїв;
- зображується духовна криза, абсурдність і трагізм існування як людини, так і людства в цілому.

У пошуках сенсу буття Альбер Камю звертається до роману-притчі "Чума" (1947 р.), що є актуальним після закінчення другої Світової війни.

Чуму — смертельну хворобу, що має масовий епідеміологічний характер, — "використовували" як художню метафору неодноразово ("Декамерон" Боккаччо, "Гептамерон" Г. Наваррської, "Злочин і кара" Ф. Достоевського — останній сон Раскольнікова).

Цей літературний прийом допомагає незаперечно стверджувати владу і водночас безглуздість смерті.

В місті Орані, яке змальовує Камю, є зачумлені, що готові чинити насильство, але є й такі, що примирилися з агресією, а значить, своєю пасивністю підтримують її.

Автор свідомо шукає у людства і в кожній особистості сили, які піднімають проти зла, допомагають, всупереч логіці, піти на боротьбу, що здається приреченою на поразку.

Кожен із героїв роману по-різному підходить до морального вибору: доктор Ріє протистоїть смертельній епідемії, бо інакше діяти не може за професійним кодексом лікаря; Рамберу соромно "бути щасливим наодинці", вирвавшись з чумного Орана;

отець Панлю від виправдання існування чуми як незбагненого босого промислу переходить до активної боротьби проти зла; Гран також не залишається осторонь.

І навіть переможні вигуки героїв не затьмарюють перестороги А. Камю для людства: "...бацила чуми ніколи не вмирає, ніколи не щезає, десятиліттями вона може дрімати десь у закутку меблів або в стосі білизни, вона терпляче вичікує своєї години".